

תורת הקורא

הערות ודיוקים, הלכות ומנהגים, פרפראות וחידושים, דיונים ובידורים, הקשורים בקריאת פרשת השבוע והמסתעף

גליון מס' 132

פרשת יתרו

ה"א תשע"ו

גליון זה יו"ל ע"י מכון 'טעמי תורה'.

תודה לכל העוזרים והמסייעים שגליון זה יראה אור.

© כל הזכויות שמורות, ניתן לצלם ולהדפיס כמות שהוא ללא שינוי.

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאות הגליונות, יתקבלו בברכה במכון. כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל. תאריך: 153775150494 פקס: tameytora@gmail.com

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאות הגליונות, יתקבלו בברכה במכון. כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל. תאריך: 153775150494 פקס: tameytora@gmail.com

נוהגים לקרוא את עשרת הדברות בקול רם^א, ויש המנגנים בסוף כל דיבור בניגון מיוחד^ב.

נוהגים להעלות את הרב לקריאת עשרת הדברות^ג.

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאות הגליונות, יתקבלו בברכה במכון. כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל. תאריך: 153775150494 פקס: tameytora@gmail.com

דיוקים ודקדוקים

י"ח א': פיהוציא - יש להקפיד על הגייה נכונה של הה"א, שהוא לשון עבר נסתר. שלא ישמע שקורא 'אוציא' באל"ף שהוא לשון עתיד מדבר.

הלכה ומנהג

לפני קריאת עשרת הדברות נוהגים לומר את הפסוק: 'רָכַב אֶל־הָהִים רַבְתִּים אֶלְפִי שָׁנָאן אֶל־דְּנִי בָּם סִינִי בְּקֶדֶשׁ' (תהילים ס"ח י"ח)^א.

נוהגים שלא להפסיק באמצע עשרת הדברות, אלא קוראים את כולם לעולה אחד^ב.

בהרבה קהילות נוהגים שכל העם עומד על רגליו בקריאת עשרת הדברות. ויש המערערים על מנהג זה^ג.

יש נוהגים לקרוא עשרת הדברות בטעם התחתון, ויש נוהגים לקרוא בטעם העליון^ד.

כמזלזל, וכן עובר על מה שאמרו חז"ל לא ישב בין העומדים. וכן כתב בשערי אפרים (שער ז' סעיף י"ז) שיש לעמוד ואין ליחידים מן הציבור לשנות מן המנהג. ופוסקי זמננו האריכו לדון בזה עוד, ובאגרות משה (אורח חיים חלק ד' סימן כ"ב) כתב שראוי לעמוד, וכן כתב הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה פרק י"ב הערה ל'), וכן נהג הגר"י קניבסקי (ארחות רבינו ח"א עמ' ק"ב). אך דעת הגר"י אלישיב (שערי מרן הגר"י אלישיב, ברכות י"ב) שמנהג זה אינו נכון, ואף אם כולם עומדים רשאי לישב, משום שעושים שלא כדין, וכן דעת הגר"ע יוסף (שו"ת יחיה דעת חלק א' ס' כ"ט). ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א ס' קמ"ד) כתב עצה לצאת דעת כולם, שיעמוד קצת קודם קריאת עשרת הדברות, ולא ממש לעשרת הדברות, שלא יהא מוכח שעומד רק לעשרת הדברות, ובזה שרי לכו"ע. והוסיף שאף ראוי לנהוג כן, שמאחר שנתפשט המנהג לעמוד, יש לחוש למנהג, ומאידך, יש האוסרים לעמוד, וכשנוהג באופן זה, יוצא ידי כולם.

מנהג אשכנז לקרוא בקריאת פרשת השבוע בטעם התחתון, ובחג השבועות בטעם העליון. ומנהג ספרד לקרוא בציבור בטעם העליון, וביחיד בטעם התחתון. ומנהג תימן לקרוא לעולם בטעם העליון. ויש מבני אשכנז שנוהגים כמנהג ספרד. ועיין בזה בפירוט ובאורך במאמר על טעמי עשרת הדברות (פרק ב' פרק ד', ובהערות שם).

ה' בסדר טרוייש (סימן י' ד"ה לפסח) כתב (לגבי פסוקי 'יִשְׁע' ו'יִבְא' ו'יִצֵּט'): וראיתי קורין אותם לכבודם בקול רם בניגון באורך כמו הדברות. ע"כ.

וכן כתב היעב"ץ (סידור עמודי שמים תורה לדף קס"ג, ובדפ"ח הכניסו את התנהגות במקומה בקריאת התורה והלכותיה, בית הספה, בית ט"ו) וז"ל: רק בפסוקי הדברות לפי שנתנו בקול גדול יש להרים קול להעיר לב השומעים שיהיו בעיניהם כאילו עתה שמעום בהר סיני כנתינתם.

וכן בספר מנהגים דק"ק וורמייא בסדר הפרשיות ובספר דברי קהלת כתבו שקוראים את הדברות בקול רם.

י' בדברי קהלת כתב שמאריכים בנגינה בתיבת 'אֶל־הִם', ובתיבת 'לֹא־מֹר' שלפני הדיבור הראשון, וכן בתיבה האחרונה שבכל דיבור. וכן בסדר טרוייש משמע שקוראים את הדברות בניגון מיוחד (כמבואר בהערה לעיל). ולכאורה פשוט שמנהג זה הוא רק בקריאה בטעם העליון.

י' בכנסת הגדולה (או"ח סימן תכ"ח) כתב שהמנהג שחכם הקהל קורא עשרת הדברות, והטעם, שעשרת הדברות שנאמרו מפי הגבורה אין ראוי שיאמר אותם אלא הגדול שבהם. והובאו דבריו במגן אברהם (שם סק"ח), ובעקבותיו בשאר האחרונים. וכן משמע בשו"ת רדב"ז (ח"א סימן ד"ש), והובאו דבריו בפתחי תשובה (י"ד סי' רמ"ב סק"א).

א' כנסת הגדולה (אורח חיים סימן תכ"ח), והביאוהו המגן אברהם (שם סק"ח), והאליה רבה (שם סק"ח), ובלוח לא"י להגרימ"ט (בחג השבועות).

ובכנסת הגדולה משמע שהש"ץ אומר זאת בקול, ובלוח לא"י כתב שאומר זאת בלחשה, והגר"ש דבליצקי (זוהר השמש עמ' ג"ח) כתב שאומר זאת אחד מהציבור, ובקול דוקא, ונימוקו עמו שטעם האמירה להודיע כוחו וגבורתו ואין שהיה מאויים מעמד הר סיני שעליו דרשו חז"ל פסוק 'רָכַב אֶל־הָהִים וגו'". אך למעשה נראה שהנוהגים בזה נוהגים לאומרו בלחש.

ב' כתבו האבודרהם (סדר הפרשיות וההפטרות, ד"ה אלו הן) וספר המנהג (סוף הלכות סוכה) שיש סמך למנהגנו שלא להפסיק בעשרת הדברות, מדברי הירושלמי (מגילה פ"ג ה"ז) והמסכת סופרים (פ"ב ה"ג), שאיתא שם שעשרת הדברות טעונים ברכה לפנייהם ולאחרייהם (והיינו, שאף בזמן המשנה שרק העולה הראשון היה מברך ברכה שלפניהם והאחרון היה מברך ברכה שלאחריה ושאר העולים לא היו מברכים (משנה מגילה כ"א ע"א, וגמרא שם ע"ב), העולה לעשרת הדברות כן היה מברך לפנייה ולאחריה). וכתבו הטעם, מפני שאין מפסיקין בהם אלא אחד קורא אותם.

וכן כתב באליה רבה (סי' קמ"ג סק"י) ע"פ מסכת סופרים הנ"ל. וכן הזכיר דין זה היעב"ץ במור וקציעה (סי' קמ"ג) אגב דבריו. וכן פסקו בדרך החיים (דיני וסדר הקריאה סעיף י"ב), ובשערי אפרים (שער ז' סעיף כ"ה), והוסיף השערי אפרים שאין לשנות ולהוסיף קראים באמצע הדברות אפילו במקום שיש חיובים הרבה.

ומירהט דברי שו"ע הרב (או"ח סימן תצ"ד סעיף י"א) משמע, שאפשר להפסיק לעולה באמצע הדברות (שכתב שבמקום שיש סוף פסוק ע"פ הטעם התחתון באמצע דיבור 'אֶל־הִם' או 'יִבְא', אין איסור להפסיק הקריאה בציבור משום 'כל פסוקא דלא פסקיה משה אגן לא פסקינן ליה', כיון שבטעם התחתון מוטעם בסוף פסוק, אלא שאסור להפסיק משום הגירה שלא להפסיק בשלשית הפסוקים הסמוכים לפרשה. ומשמע מדבריו, שבמקום שלא שייכת הגירה, כגון כשמפסיק בפרשה שבין דיבור לדיבור, מותר להפסיק באמצע הדברות), ונראה שאישימיתיה דברי הירושלמי הנ"ל, ולא בא לפסוק שמוטר להפסיק שם (ובפרט שלא דן כלל בדין זה של הפסקה באמצע הדברות, אלא איירי בפסוק הטעם התחתון).

ג' מנהג זה מוזכר לראשונה ע"י השואל בשו"ת הרמב"ם (סימן רס"ג, הוצאת פריימן סימן מ"ו), והרמב"ם כתב שמנהג זה אינו ראוי, ויש לחוש בזה לתרעומת המינים שאומרים שלעשרת הדברות יש מעלה יותר משאר התורה (וכדאיתא בברכות י"ב גבי ביטול התנהגות לקרוא עשרת הדברות בכל יום).

ובשו"ת דבר שמואל (סי' רע"ו) קיים את המנהג לעמוד בעשרת הדברות, וחילק בין קביעת עשרת הדברות בתפילה בכל יום שבוה שייך תרעומת המינים, לבין עמידה בשעת קריאתם שאינו אלא דרך הידור.

ובאמת ליעקב (משפט קריאת ס"ח לש"ץ, סעיף ה') כתב, שאם כל הציבור עומדים, אין זה ראוי, אך אם רק יחידים עומדים, אין לחשוש בזה לתרעומת המינים. והחיד"א (טוב עין סי' י"א) כתב בדברי הדבר שמואל, והוסיף שבמקומות שנוהגים לעמוד, חייבים כולם לעמוד, ואין רשאי לישב, שאע"פ שאינו חייב מן הדין, כיון שנהגו כל העם לעמוד נעשה חיוב על הכל, ואם לא יעמוד נראה

י"ח ד': פִּרְעָה - הרי"ש בשווא נח, ויש להזהר שלא להבליע את העי"ן שאחריה ולקרוא 'פרה'. וכן בכל מקום בו מנוקד שווא נח לפני אות גרונית, יש להזהר שלא תבלע האות הגרונית¹. ולהלן רשימת המילים בפרשה שיש להזהר בהן בזה: וַיִּשְׁאַלּוּ וְהִזְהִרְתָּהּ². אֶתְהָם. יֵרָא. וַיִּסְעוּ. לְרֵאוֹת. בְּשַׁעֲרֵי. תִנְאֶף. יִרְאָתוֹ. אֶתְהָן.

י"ח ג': גִּרְשֵׁם - הרי"ש בשווא נע.

י"ח ז': הָאֱלֹהִה - הטעם מלעיל באל"ף, והה"א שאחריה בחטף סגול, ואין לנגן את הטעם בה"א או בלמ"ד.

י"ח ח': אֶת כָּל־הַתְּלָאָה - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֶת־כָּל הַתְּלָאָה.

אֲשֶׁר מִצָּאֲתָם בְּדֶרֶךְ - יש לנגן את שני המונחים כראוי, ואין להשמיט את המונח הראשון ולהטעים אֲשֶׁר־מִצָּאֲתָם בְּדֶרֶךְ במקף³. וכן הוא להלן כ' כ"א: אֲשֶׁר אֶזְכִּיר אֶת־שְׁמִי.

מִצָּאֲתָם - הטעם מלעיל באל"ף.

י"ח ט': וַיַּחֲדֵךְ - הטעם מלעיל ביו"ד, והדלי"ת בדגש קל⁴.

כָּל־הַטּוֹבָה - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים כָּל הַטּוֹבָה.

י"ח י"א: עֲתָה - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'אֶתְהָ' באל"ף⁵. וכן הוא להלן.

יָדַעְתִּי - העי"ן בשווא נח, ואין להבליעה ולקרוא 'יָדַתִּי', או לקרוא 'יָדַעְתִּי' בפתח העי"ן. וכן הוא להלן ט"ז: וְהוֹדַעְתִּי.

מִכָּל־הָאֱלֹהִים - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים מִכָּל הָאֱלֹהִים.

וְזֶה - הטעם מלרע בדלי"ת.

עֲלֵיהֶם - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'אֲלֵיהֶם' באל"ף⁶. וכן הוא להלן.

י"ח י"ב: עַם־חֲתָן - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא 'אִם' באל"ף⁷.

י"ח י"ג: מִמִּחֲתָת - יש אומרים שהמ"ם בקמץ קטן⁸, ויש אומרים שהמ"ם בקמץ גדול⁹.

י"ח י"ד: כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעַם - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים כָּל־אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה לָעַם.

אֲתָה יוֹשֵׁב לְבִדְךָ - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים אֲתָה יוֹשֵׁב לְבִדְךָ.

י"ח ט"ו: כִּי־יָבֵא - יש להקפיד להפריד בין הדבקים, ולהגות את היו"ד כראוי, שלא ישמע שקורא 'כִּי אָבֵא' באל"ף.

י"ח ט"ז: וַיִּשְׁפָּטֵנִי - הטי"ת בשווא נח, ולא בשווא נע¹⁰, למרות הקושי. ויש להזהר שלא להבליעה בתי"ו שישמע שקורא 'וַיִּשְׁפָּטֵנִי', או שישמע שקרא 'וַיִּשְׁפָּטֵנִי'. או לחלק את התיבה לשתי תיבות ולקרוא 'וַיִּשְׁפָּט תִּי'. ואם אינו יכול לקרוא בשווא נח בלי להבליע את הטי"ת או לחלקה לשתי תיבות, עדיף לקוראה בשווא נע.

י"ח י"ז: אֲשֶׁר אֲתָה עֹשֶׂה - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים אֲשֶׁר אֲתָה עֹשֶׂה.

י"ח כ': יִלְכּוּ - הטעם מלעיל ביו"ד¹¹. והלמ"ד בשווא נע¹².

י"ח כ"א: שָׁנְאִי - הטעם מלעיל בשי"ן¹³. והנו"ן בשווא נע¹⁴.

י"ח כ"ג: וַיִּכְלָתָהּ - הטעם מלרע בתי"ו.

וכתב בערוך השולחן (סימן נ"ג סעיף י"ה, סימן ס"א סעיף ח'), שאע"פ שבמדינותינו אין בקיאים בחילוק שבין אל"ף לעי"ן, בכל זאת בקריאת שמע יש לדקדק להפרישם זה מזה, וכתב עוד (סימן ס"ב סעיף ב') שהמדקדק במצוות יראה לדקדק בזה הרבה בכל התורה, ושכרו גדול כשמדקדק בזה. וכל זה במקום שלא משתנה המשמעות, אך במקום שאם קורא שלא כראוי משתנה המשמעות, ראוי מאד להקפיד ולדקדק להגות כראוי.

¹ שדרך האות הקודמת לחטף, להינקד בניקוד החטף. וכיון שהאות הגרונית שאחר הקמץ מנוקדת בחטף קמץ קטן, מסתבר שהקמץ שלפניו הוא קמץ קטן.

ואמנם אין דרך קמץ קטן לבוא בהברה פתוחה, אך כאן ההברה סגורה במקורה, שהלא האות הגרונית היתה ראויה להנקד בשווא נח (מקחך), ורק בגלל שדרך שווא נח באות גרונית להתרחב לחטף, הורחב השווא שבאות הגרונית לחטף קמץ ונפתחה ההברה. וכיון שבמקור ההברה היתה סגורה, דינה כהברה סגורה, ולכן יכול לבוא בה קמץ קטן.

¹⁰ כתבו המדקדקים שאחר קמץ קטן יבוא תמיד שווא נח או דגש, וכאן שאין דגש או שווא נח אחר הקמץ הוא בהכרח קמץ גדול. וכך היא מסורת הספרדים שכל קמץ שאין אחריו שווא נח או דגש, הוא נהגה כקמץ גדול.

¹¹ ולא יתכן כלל שיבוא כאן שווא נע, שהרי אין שווא נע בא לפני דגש. וכל הטעם שהתי"ו דגושה, משום שלפניה שווא נח.

¹² משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה ג'.

¹³ ואע"פ ששווא הבא אחר הטעם הוא שווא נח, אפילו כשלפניו תנועה גדולה. כאשר הטעם נסוג אחור ממקומו, ובא אחריו שווא, השווא נשאר נע כדינו הרגיל אחר תנועה גדולה, שטעם שנסוג אחור אין כוחו כטעם לגבי זה, כיון שאינו מקום הטעם המקורי (מנחת שי בראשית י"ט ט', בשם ערוגת הבושם פ"ג ד"ה אמנם).

¹⁴ מחמת קלות האות הגרונית במבטא, כאשר יש לפניו אות המנוקדת בשווא נח, יש נטיה להשמיט את האות הגרונית מהמבטא, ולנקד את האות שלפניה בניקוד שלה במקום בשווא נח (כגון: מלך במקום מלֹאךְ, שמוך במקום שְׁמוֹךְ, וינג במקום וִינְגָה).

וזה מצוי פעמים רבות, וצריך זהירות רבה מאד ע"מ לא להיכשל בזה. וכבר הזהיר על זה ביסוד ושורש העבודה (שער שלישי פרק שני), והאריך שם להראות לעין כל את גודל קלקולי התיבות וחסרון האותיות במי שאינו נוהר לקרוא כראוי. וציין לדבריו בבאור הלכה (סימן ס"א, ד"ה ידגיש).

¹⁵ והמבליע את הה"א וקורא 'וְהִזְהִרְתָּה', משנה משמעות מלשון אזהרה ללשון הפרשה והרחקה (כבוקרא ט"ו ל"א: וְהִזְהִרְתָּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשְׁמָאֲתָם).

¹⁶ ענין זה מבואר בגליון פרשת וירא תשע"ו הערה ג'.

¹⁷ ענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה כ"ב.

¹⁸ ואע"פ שדגש קל בא רק בראש תיבה או אחר שווא נח, כיון שמשפט תיבת 'וַיַּחֲדֵךְ' היה להנקד 'וַיַּחֲדֵךְ' בשני שוואים נחים בסוף התיבה (כמו: וַיַּחֲדֵךְ), ורק מחמת שדרך שווא נח באות גרונית להתרחב לחטף, ראוי היתה האות ח"ת להתרחב לחטף פתח ולהנקד 'וַיַּחֲדֵךְ', ומחמת שלא יכול לבוא חטף לפני שווא התרחב החטף לתנועה גמורה ונוקד 'וַיַּחֲדֵךְ'. ומשום כך הדלי"ת דגושה בדגש קל, כדינה אילו היה מנוקד 'וַיַּחֲדֵךְ', שבא דגש קל אחר השווא נח. וכן הוא בתיבות: 'שְׁמַעְתָּ', 'יָדַעְתָּ' (אבן עזרא כאן).

¹⁹ כתב בשו"ע (או"ח סימן נ"ג סעיף י"ב) שאין למנות כשליח ציבור מי שקורא אות אל"ף כאות עי"ן או אות עי"ן כאות אל"ף.

ובמשנה ברורה שם (סקל"ז) הביא את דברי האחרונים, שכתבו שבמקום שכולם מדברים כך מותר.

אך אע"פ שבמקום שכולם קוראים כך מותר להעלותו כש"ץ כיון שכך רגילים באותו מקום, מ"מ לכתחילה ודאי ראוי ונכון להדר לקרוא כהוגן בהגייה הנכונה.

י"ח כ"ה: מְכַלֵּי־יִשְׂרָאֵל - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים מְכַלֵּי יִשְׂרָאֵל.

י"ח כ"ו: יִשְׁפּוּטוּ - הטעם מלרע בטי"ת.

י"ט ה': וְהִיָּתָם - הטעם מלעיל ביו"ד ט.

י"ט י': וְקִדְשָׁתָם הַיּוֹם וּמָחָר - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים וְקִדְשָׁתָם הַיּוֹם וּמָחָר.

י"ט י"ג: לֹא־תִזְעַ - הגימ"ל דגושה, והוא לשון נגיעה. והקורא 'תִּזְעַ' בגימ"ל רפה משנה משמעות ללשון יגיעה^כ.

י"ט ט"ז: וַיְהִי קִלְתָּ וּבְרָקִים וַעֲנָן כָּבֵד עַל־הָהָר - יש להקפיד להטעים היטב את הפשטא המפסיק שבתיבת 'כָּבֵד', שהוא ניגון מפסיק יותר מהגרש שבתיבת 'וּבְרָקִים', שאם לא יטעים כראוי ישמע שרק הענן היה על ההר, בעוד שפירושו שגם הקולות והברקים וגם הענן היו על ההר.

י"ט י"ט: הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד.

יַעֲנֶנּוּ - הנו"ן הראשונה בסגול, והנו"ן השניה דגושה, והוא לשון יחיד נסתר. והקורא 'יַעֲנֶנּוּ' בצירי ורפה^{כא}, משנה משמעות ללשון רבים המדברים על עצמם^{כב}.

י"ט כ"ד: לֹךְ־יָד - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים לֹךְ־יָד.

כ' ה': תַּעֲבֹדָם - יש אומרים שהתי"ו בקמץ קטן^{כג}, ויש אומרים שהתי"ו בקמץ גדול^{כד}.

כִּי אֲנֹכִי - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים כִּי־אֲנֹכִי במקף.

כ' ז': אֶת־שְׁמֵי־אֶלֹהֵיךְ - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֶת־שְׁמֵי־אֶלֹהֵיךְ.

כ' י"א: וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם.

כ' ט"ז: פְּנִימוֹת - יש להקפיד להפריד בין הדבקים, ולהגות את היו"ד כראוי, שלא ישמע שקורא 'פְּנִימוֹת' ויובן שקורא 'פֶּן אָמוֹת'.

כ' י"ז: בָּא הָאֱלֹהִים - יש להזהר שלא להבליע את הה"א הקמוצה בקמץ שלפניה, וישמע שקרא 'בָּא אֱלֹהִים'.

כ' כ': אֱלֹהֵי - הטעם מלעיל בלמ"ד ט^כ. ובהמשך הפסוק: וְאֱלֹהֵי, הטעם מלרע בה"א.

כ' כ"ב: וַתַּחֲלֶלְהָ - הלמ"ד בשווא נע. ואע"פ שיש ספרים המנקדים וַתַּחֲלֶלְהָ בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט^{כז}.

כ' כ"ג: בְּמַעֲלָת - הבי"ת רפה^{כח}.

❖❖❖ ❖❖❖ ❖❖❖

❖ חילופי נוסחאות ❖

י"ח ה': אֶל־הַמִּדְבָּר / (אֶל־הַמִּדְבָּר) / (אֶל־הַמִּדְבָּר)

ברביע – בכתבי היד: ט"ב ט"ד ט"ה ט"ח, ס"א ס"ב ס"ד ס"ה ס"ז ס"י ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ט ס"י ס"ז ס"ח, א"ו. ~ ובדפוס: ברויאר.

בקדמא זקף קטן – בכתבי היד: ס"ו ס"ח ס"ט, א"א א"ב א"ג א"ד א"ה א"ו א"ח א"ט א"י. ~ ובדפוסים: רוו"ה, גינצבורג^כ, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.

בזקף גדול – בדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, קסוטו^כ.

י"ח י"ג: מִמְּחֶלֶת / (מִמְּחֶלֶת)

מ"ם שניה ללא מונח – בכתבי היד: ט"ב ט"ד ט"ה ט"ו ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ס"י ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ט ס"י ס"ז ס"ח, א"ו א"ח א"ט א"י. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, ס"י.

וכיון שהטעם שהתי"ו מנוקדת בקמץ הוא משום שדרכה להנקד בתנועת החטף שאחריה, מסתבר שנוקדה התי"ו בקמץ קטן בדומה לעי"ן שהיתה חטף קמץ קטן במקור.

כד כמבואר בארוכה במאמר החטפים שחטף פתח זה הוא ניקוד מושאל הבא לסמן על שווא נע, ואינו חטף פתח ממש.

כה ענין זה מבואר בגליון פרשת וישלח תשע"ו הערה י'.

כז ובגליון ציין שבספרים אחרים מוטעם 'אֶל־הַמִּדְבָּר' ברביע.

כז ע"פ כללי הטעמים, תיבה (וה"ה שתי תיבות המוקפות זו לזו שנחשבות כתיבה אחת) שיש בה שלוש הברות לפני ההברה המוטעמת, תהיה מוטעמת בזקף קטן ולא בזקף גדול, וממילא כאן שיש שלוש הברות לפני הטעם (אֶל־הַמִּדְבָּר), לא יתכן שיבוא זקף גדול, ואכן בכתבי היד אין זכר להטעמת 'אֶל־הַמִּדְבָּר' בזקף גדול, ורק בדפוס מק"ג מוטעם כן (ובעקבותיו הודפס כן בכמה דפוסים נוספים. ומכאן ראינו עד כמה אין לסמוך על נוסח הדפוסים, שפעמים רבות נגדו כמה דפוסים אחר דפוס משובש אחד, ואפילו במקומות ששיבושו ברור). ולגבי חילוף הספרים בין הטעמת 'אֶל־הַמִּדְבָּר' ברביע להטעמת 'אֶל־הַמִּדְבָּר' בזקף קטן, ההטעמה ברביע גם מסתברת יותר, שאם תיבת 'אֶל־הַמִּדְבָּר' מוטעמת בזקף, הפיסוק הוא: 'אֶל־הַמִּדְבָּר, אֲשֶׁר הוּא חֲנָה שֶׁם הָרָאֵה־לָהֶם'. ופיסוק זה אינו מסתבר. אך אם תיבת 'אֶל־הַמִּדְבָּר' מוטעמת ברביע, הפיסוק הוא: 'אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר הוּא חֲנָה שֶׁם, הָרָאֵה־לָהֶם'. וזה פיסוק הגיוני ומסתבר.

כח וכך בכתר ארם צובה עצמו במקומות שנשתמר (כגון: שופטים ו' ל"ח) מוטעם 'מִמְּחֶלֶת' בזקף ללא מונח.

^ט משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת בראשית תשע"ו הערה ג'. ואע"פ שבתיבות המסתיימות ב'תם' או 'תן' (כגון: אֶמְרָתָם, אֶמְרָתוֹ, עֲשִׂיתָם, עֲשִׂיתוּ), מתבטל דין נסוג אחור, והן נשארות מוטעמות מלרע כדי להדגיש את הסיומת. יש כמה יוצאים מן הכלל בהם הטעם נסוג אחור גם בתיבות המסתיימות ב'תם' או 'תן' (וכן במקומות נוספים, כגון: דברים ד' כ"ה, שופטים ט' ט"ז).

^כ כבמשלי כ"ג ד': אֵל תִּזְעַע לְהַעֲשִׂיר מִבִּיתְךָ חֶדֶל.

^{כא} לקוראים בהגיה המבחינה בין צירי לסגול, אם לא ידגישו את האות, אע"פ שעשו שלא כדיון, לא שינו משמעות, כיון שהמשמעות ניכרת גם ללא הדגש ע"י הסגול. אך לקוראים בהגיה שאינה מבחינה בין צירי לסגול, שאצלם כל הבידול בין המשמעים הוא ע"י דגשות ורפיון האות, אם לא ידגישו, יש לחשוש בזה לשינוי משמעות.

^{כב} וכבר כתב בשו"ת אורים גדולים (למוד כ', סימן ג' בדפ"ח) (לר' אברהם ישראל זאבי זצ"ל אב"ד חברון, נפטר תצ"א, שו"ת זה מוזכר פעמים רבות בחיד"א וברע"א), שמי ששינה וקרא 'תִּשְׁלַחְנִי' בנו"ן רפה במקום 'תִּשְׁלַחְנִי' בנו"ן דגושה, וכיוצא בזה, הרי שינה משמעות ויש להחזירו (כמו שכתב הרמ"א (או"ח סימן קמ"ב סעיף א') שבשינוי שמשנתה הענין מחזירין אותו). והוסיף שם שגער בשלוחי ציבור שלא דקדקו לקרוא בדגש. והובאו דבריו בכף החיים (סימן קמ"ב אות ט').

^{כג} משום שהעי"ן במקורה היתה אמורה להנקד בשווא נח ('תַּעֲבֹדָם', כמו 'תִּשְׁמְרָם', 'תִּדְבְּרָם'), ומחמת שדרך שווא נח באות גרונית להתרחב לחטף, ראויה היתה האות עי"ן להתרחב לחטף קמץ ולהנקד 'תַּעֲבֹדָם', וכיון שדרך האות שלפני החטף להנקד בתנועת החטף, לכן נוקדה התי"ו בקמץ בדומה לעי"ן שמוקדת בחטף קמץ קטן ואמור היה להנקד 'תַּעֲבֹדָם', אך מחמת שאין חטף לפני שווא, לכן התרחב החטף שבעי"ן לתנועה גמורה ונוקד 'תַּעֲבֹדָם'.

גינצבורג, קסוטו, ברויאר. ~ וכן כתבו אור תורה ומנחת שיבט.

מ"ס שניה במונח – בכתבי היד: א"א א"ב א"ח א"י. ~ ובדפוסים: רו"ה, קורן. ~ וכן הוא בעין הקורא.

כ' ב': אודות חילופי הנוסחאות בפסוק ראשון מעשרת הדברות, ראה באריכות במאמר על טעמי עשרת הדברות (פרק ו' ואילך).

כ' ג': [בטעם העליון] **לֹא יִהְיֶה לְךָ** / (לֹא יִהְיֶה לְךָ)

במקפ – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ה ס"י ס"יג ס"יד סט"ו סט"ז, א"א א"ב א"ג א"ד א"ה א"ו א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: מק"ג, קסוטו, ברויאר. **במונח** – בכתבי היד: ס"ח ס"יב, א"ב א"ה א"ו א"ז א"ט. ~ ובדפוסים: רא"פ, רו"ה, לטריס, גינצבורג, קורן.

כ' ד': [בטעם העליון] **תַּעֲשֶׂה לְךָ פֶּסֶל** / (תַּעֲשֶׂה לְךָ)

הלמ"ד רפה – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ח, ס"א ס"ב ס"ג ס"ז ס"ח ס"י ס"יב ס"יג ס"יד סט"ו סט"ז, א"א א"ב א"ג א"ד א"ה א"ו א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, קסוטו, ברויאר. **הלמ"ד דגושה** – בכתבי היד: ס"ה, א"א א"י. ~ ובדפוסים: רו"ה, לטריס, גינצבורג, קורן.

כ' י': [בטעם העליון] **וּבְנֵי יִבְחָתְךָ** / (וּבְנֵי יִבְחָתְךָ)

במקפ – בכתבי היד: ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה, ס"א ס"ג ס"ה ס"י ס"יב ס"יג ס"יד סט"ו סט"ז. ~ ובדפוסים: מק"ג, רא"פ, לטריס, קסוטו, ברויאר.

במונח – בכתבי היד: ט"ח, ס"ו ס"ח ס"יב ס"יג, א"א א"ב א"ג א"ד א"ה א"ו א"ח א"ט. ~ ובדפוסים: רו"ה, גינצבורג, קורן.

(הנקרא פתח קטן) בבית, נמצא שתי פעמים בתנ"ך, בפסוק **דְּבַר־שֹׁקֵר הַעֲוָה** (ירמיה ט' ד'), ובפסוק **דְּבַר־עֶשֶׂק וְסִיָּה** (ישעיה נ"ט י"ג), וכן בכל מקום שכתוב הציור **דְּבַר־נָא** (שמות י"א ב', שמואל ב' י"ג י"ג, מלכים ב' י"ח כ"ו, ישעיה ל"ו י"א) ג"כ מנוקד 'דְּבַר' בסגול, אך בשאר המקומות במקרא מנוקד 'דְּבַר' בצירי, ואף כאשר התיבה מוקפת.

וטעם החילוק בין המקומות בהם מנוקד 'דְּבַר' בסגול למקומות בהם מנוקד 'דְּבַר' בצירי, כתב רד"ק (מכלול נ"ט ע"ב), שדרך תיבת 'דְּבַר' להנקד בצירי, ורק כאשר היא מוקפת לתיבה שטעמה בראשה, היא מנוקדת בסגול, וזה נמצא רק בפסוקים **דְּבַר שֹׁקֵר**, **דְּבַר עֶשֶׂק**, **דְּבַר נָא**, אך בשאר המקומות במקרא אין תיבת 'דבר' מוקפת לתיבה שטעמה בראשה (כגון כאן: **דְּבַר־אֱתָהּ**, וכגון: **דְּבַר־אֱתָם**, יחזקאל י"ד ד'), ולכן מנוקד 'דְּבַר' בצירי.

לד בכתבי היד ס"יג וסט"ו נמסר במסורה: 'במוגה דְּבַר'. דהיינו שבספר מוגה מצא הסופר שמנוקד 'דְּבַר' בצירי.

לה ובגליון ציין 'במוגה דְּבַר', ועיין בהערה לעיל.

לז באור תורה סתם וכתב שהבית בסגול. ובמנחת שי הוסיף וכתב: במקצת ספרים הבית בצירי, ובמקצת בסגול. ובעל אור תורה כתבו בסגול, וכן כתב בעל לוי חן בפרק כ"א מהשער השלישי, ובמקף בסגול **דְּבַר־נָא** (שמות י"א ב'). עכ"ל מנחת שי. ובדיבור המתחיל ניקד מנחת שי **דְּבַר־אֱתָהּ** בסגול, ומוכח שכן הכריע.

אך באמת ראייתו מדברי לוי חן אינה ראויה, שבלוית חן כתב שהבית בתיבת 'דבר' מנוקדת בדרך כלל בצירי, וכאשר היא מוקפת לתיבה שטעמה בראשה היא מנוקדת בסגול, כגון **דְּבַר־שֹׁקֵר**, **דְּבַר־נָא** (וכמו שכתב רד"ק, עיין לעיל הערה י"א). וממילא משמע מדבריו שכאשר היא מוקפת לתיבה שאין טעמה בראשה, כמו כאן, מנוקד 'דְּבַר' בצירי.

לז וכתב ברויאר (כתר ארם צובה והנוסח המקובל עמ' 40) שמסתבר שהטעות לנקד 'דְּבַר־אֱתָהּ' בסגול נבעה מכך שברוב המקרא תיבת 'דְּבַר' מנוקדת בסגול, משום שעל פי רוב היא מוקפת לתיבה שטעמה בראשה (כגון: **דְּבַר־שֹׁקֵר** (ירמיה ט' ד'), **דְּבַר־עֶשֶׂק** (ישעיה נ"ט י"ג), **דְּבַר־נָא** (שמות י"א ב', שמואל ב' י"ג י"ג, מלכים ב' י"ח כ"ו, ישעיה ל"ו י"א), **דְּבַר־אֱתָם** (ישעיה נ"ח ט'), **דְּבַר־שֹׁאֵן** (ישעיה נ"ט ד'), **דְּבַר־לֵוִי** (מלכים א' ב' י"ט), ועוד), ולכן אין לתמוה שהמיעוט נגרר אחר הרוב, והיו סופרים ששינו לסגול באותם שני מקומות בודדים במקרא בהם מנוקד 'דְּבַר' בצירי, בעקבות שאר המקומות במקרא.

כט בכמה מקומות במקרא בהם מופיעה תיבה זו ומוטעמת בזקף קטן, כתבו אור תורה ומנחת שי שמוטעים **מִמִּתְחַת** בזקף ללא מונח (בראשית י"ט ל"ז, שמות ט' ו', שם ל"ב ו', שם ל"ב ל', במדבר י"ז ו').

ל והוא יוצא מן הכלל, שע"פ כללי דחיק ראוי להיות מנוקד כאן **תַּעֲשֶׂה לְךָ** בלמ"ד דגושה. ונראה שאכן מקור הניקוד **תַּעֲשֶׂה לְךָ** בלמ"ד דגושה במעט ספרים הגיע מסופרים שתיקנו והדגישו ע"פ הכללים הרגילים.

לא הטעמים המפסיקים ביותר בפסוק, שהם סוף פסוק ואתנחתא, גורמים לשינוי ניקוד האות המוטעמת משום ההפסק, וכגון במקום **שְׁמִים**, באתנחתא וסוף פסוק מנוקד **שְׁמִים**. **אֶרֶץ** - **אֶרֶץ**. **מִצְרַיִם** - **מִצְרַיִם**. **לִילָה** - **לִילָה**. ויש מקומות רבים בהם הפתח משתנה לקמץ גם בטעמים מפסיקים נוספים, כדרך שנוהג באתנחתא, כגון: **אֲשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ הַיְּהוָה לְעֹבֵד** (בראשית מ"ד י'), **וַיַּעֲשֶׂה לָהֶם מִכְנָסִי־בָד** (שמות כ"ח מ"ב), שבהם הזקף גורם לפתח להפוך לקמץ. וכגון: **וְהָשִׁיב אֶת־הַגִּזְלָה אֲשֶׁר גָּזַל** (ויקרא ה' כ"ג), שבו הרביעי גורם לפתח להפוך לקמץ, ועוד פסוקים רבים על דרך זו.

ובניקוד הפשוט של תיבת **תַּרְצָח** הצד"י מנוקדת בפתח, והמנוקדים כאן **תַּרְצָח** במקץ ניקדו כן מחמת הטפחא שגורם לפעמים לשנות את הפתח לקמץ (אמנם, כל המחלוקת היא בטעם התחתון בה תיבת **תַּרְצָח** מוטעמת בטפחא, אך בטעם העליון כולם מודים שמנוקד **תַּרְצָח** במקץ, משום שבטעם העליון התיבה מוטעמת בסוף פסוק).

וכתב ברויאר (כתר ארם צובה והנוסח המקובל עמ' 42) שהטפחא כאן גרם לפתח להפוך לקמץ, וכעין זה מצאנו במקומות נוספים, שהרי הטפחא משמש כאן במקום זקף ראשון שבתחום האתנחתא, והוא מבדיל בין שני משפטים עצמאיים, ובכל כגון זה מצוי קמץ בזקף או בטפחא. ועוד, כאן השפיעה גם הנטייה להשוות את צליליהם של שני המשפטים הסמוכים, שבלאו הכי דומים ברוב צליליהם, והם: **לֹא תַרְצָח לֹא תִנָּאֵף**. וכעין זה מצאנו: **אֲזַיְנָן יִנָּח אוֹרְבָת יִנָּח** (שמות כ"א ל"א), שגם שם שני משפטים עצמאיים, הדומים ברוב צליליהם, שהראשון מסתיים בטפחא ואין לפניו זקף, והשני באתנחתא, וגם שם ניקוד התיבה השתנה מ'נָח' בפתח ל'ינָח' במקץ.

לז ועיין עוד במאמר על טעמי עשרת הדברות, שיש אחרונים שכתבו, ע"פ הספרים שהיו לפנייהם, שבטעם התחתון מנוקד **תַּרְצָח** בפתח.

לז במסורה נמסר (כן הוא לשון המסורה במק"ג מסורה סופית אות ד', וכעין זה נמסר במק"ג ישעיה נ"ט י"ג, ובכתר אר"צ ישעיה נ"ט י"ג, כ"ב ט"ב ו"ט י"ט ירמיה ט' ד'): **דְּבַר** ב' פתח וסימניהון דבר שקר העוה, דבר עשק וסרה, וכל נא דכותהון'. והיינו, שתיבת 'דְּבַר' בניקוד סגול